

بیست سال واژه‌گزینی

واژه‌شناسی یا اصطلاح‌شناسی شاخه‌ای از مطالعات زبان‌شناسی، در زمینه اصطلاحات، علمی نوپا در دنیا و بسیار نوپاتر در ایران است. موضوع اصلی مطالعات واژه‌شناسی یا اصطلاح‌شناسی واحدهای واژگانی یا اصطلاحات هستند. در این شاخه، اصطلاحات از حیث منشأ، ساختار، معنا و نیز نقش بررسی می‌شوند. اصطلاحات برای بیان مفاهیم به کار می‌روند و از این رو، علم اصطلاح‌شناسی نیز به شکل‌گیری و رشد مفاهیم توجه دارد و در عین حال، به روابط موجود میان مفاهیم و دسته‌بندی آنها می‌پردازد.

پژوهش‌های اصطلاح‌شناختی حدود شصت سال پیش در دنیا آغاز شد و ووستر^۱ آن را بنا نهاد. این علم، در چهل سال گذشته، بسیار توسعه یافته و مکاتب بسیار در آن شکل گرفته و به انواع فراوان تقسیم شده است. اصطلاح‌شناسی رشته‌ای است که با رشد و توسعه اصطلاحات و روابط میان آنها در حوزه‌های تخصصی سروکار دارد و با

1) E. WÜSTER

فرهنگ‌نگاری که به واژه‌ها و معنای آنها توجه دارد متفاوت است. اصطلاح‌شناسی به طور نظام‌مند به نام‌گذاری مفاهیم خاص یک یا چند حوزه یا زمینه فعالیت بشری می‌پردازد. این کار از طریق پژوهش و تحلیل واژه‌ها در بافت، به منظور مستندسازی و مشخص کردن کاربرد آنها، انجام می‌شود. در طی سال‌های گذشته نظریه‌های مختلف اصطلاح‌شناسی نیز پدید آمده است. در این مجله سعی داریم خوانندگان را به تدریج با علم اصطلاح‌شناسی، فعالیت‌های مرتبط با آن و رویکردهای سنتی و نوین آن آشنا کنیم و در هر شماره مقاله‌هایی در زمینه‌های مختلف این علم عرضه کنیم. کار واژه‌گزینی گوشه‌ای از فعالیت اصطلاح‌شناسی است که در کشورهای مختلف، از جمله در ایران، به آن توجه می‌شود.

واژه‌گزینی در ایران

در طول یک‌صد سال گذشته تلاش‌های بسیاری برای واژه‌گزینی یا واژه‌سازی در برابر الفاظ بیگانه در کشور ما صورت گرفته که هر کدام، در دوره خود، گامی به جلو و در جهت علمی‌تر کردن زبان فارسی بوده است. اولین آکادمی و انجمن واژه‌گزینی ایران در عهد مظفری، به شکل رسمی و دولتی، تحت ریاست ندیم‌السلطان (ندیم‌باشی)، وزیر انطباعات و دارالتألیف و دارالترجمه، تأسیس شد (روستایی ۱۳۸۵، ص ۷۷). از جمله اصطلاحات ساخت این انجمن راه‌آهن در برابر لفظ فرانسه *chemin de fer* است که تاکنون باقی مانده است.

در دهه ۱۲۹۰ شمسی، انجمن علمی آغاز به کار کرد و لغت‌نامه‌ای با عنوان *لغت انجمن علمی منتشر کرد* (همان، ص ۸۰). انجمن واژه‌سازی ارتش (وزارت جنگ)، در سال ۱۳۰۳، برای وضع لغات و اصطلاحات نو در رشته‌ها و شئون نظامی تأسیس شد و حدود ۳۰۰ لغت وضع کرد که این واژه‌ها هنوز هم رواج دارد. از آن جمله می‌توان هواپیما، هوانورد، فرودگاه، هواسنج، بادسنج، خلبان، بالون، رهنامه، گزارش‌نامه، یک‌باله، دوباله، رابط، زاویه پرتاب، آتشبار، دیلم، گردان، وابسته نظامی، یورش، ازابه جنگی را نام برد (همان،

ص ۸۹ و ۹۰). این واژه‌ها به تأیید و تصویب فرهنگستان اول نیز رسیده است. این انجمن تا چند روز قبل از آغاز به کار فرهنگستان اول فعال بود و مجموعه واژه‌های مربوط به امور نظامی را منتشر کرد. از آخرین واژه‌های آن می‌توان به واژه‌های زیر اشاره کرد: ارتشبد، پرچم، هنگ، تیپ، گروهان، سپهد، لشکرئد، سرتیپ، سرهنگ، گروهبان و ستوان (همان، ص ۹۱ و ۹۲).

دکتر عیسی صدیق، در زمانی که ریاست دانشسرای عالی را برعهده داشت، انجمن وضع لغات و اصطلاحات دانشسرای عالی را برای وضع لغات و اصطلاحات علمی در آنجا تأسیس کرد که از سال ۱۳۱۱ تا سال ۱۳۱۹ برپا بود (همان، ص ۹۵). در اساسنامه این انجمن، اصولی برای وضع لغت معین شده بود که مهم‌ترین آنها عبارت بود از:

- رعایت دستور زبان فارسی؛
- رعایت سادگی و اختصار؛
- حفظ اصطلاحات معمول به استثنای لغاتی که نادرست باشد و واژه‌های مناسب‌تر برای آنها به نظر رسد؛

- انتخاب لغات بین‌المللی در جایی که نتوان برابر آنها را به فارسی پیدا کرد.

در مجموع، این انجمن ۳۵۰۰ واژه و اصطلاح علمی وضع کرد که حدود ۴۰۰ اصطلاح آن در کتاب‌ها و نوشته‌های رسمی به کار رفت. از آن جمله گرماسنج، تراوش، آمیخته، همریخت، گشتاور، بی‌دررو، تپش (همان، ص ۹۶ و ۹۷).

آکادمی طبی در سال ۱۳۱۳ با شرکت عده‌ای از پزشکان و دانشمندان معروف، به ریاست لقمان‌الدوله، در دانشکده طب تشکیل شد. در یکی از جلسات این آکادمی، واژه فارسی فرهنگستان در برابر واژه بیگانه آکادمی برگزیده شد و قرار شد که انجمن با عنوان «فرهنگستان طبی» فعالیت کند. یکی از وظایف آن وضع لغت‌های طبی و اصطلاحات لازم در زبان فارسی بود (همان، ص ۹۹).

سپس فرهنگستان ایران (۱۳۱۴ تا ۱۳۳۲) تأسیس شد و یکی از عمده‌فعالیت‌های آن معادل‌گذاری در برابر الفاظ بیگانه بود. در این دوره، افراد شاخصی در فرهنگستان حضور

داشتند که براساس اصول و قواعدی معین پایه‌های واژه‌گزینی را بنا نهادند و زبان علم، به‌ویژه در حوزه گیاه‌شناسی، مدیون ایشان است. خوشبختانه مصوبات این فرهنگستان— که البته از ۲۰۰۰ واژه فراتر نرفت— به دلیل حمایت آمرانه حکومت وقت، راه خود را در جامعه باز کرد و الفاظی چون دادگستری، شهرداری، زیست‌شناسی، یاخته، دانشکده، و دانشگاه یادگار آن فرهنگستان است. اعضای این فرهنگستان عبارت بودند از علی‌اصغر حکمت، دکتر علی‌اکبر سیاسی، دکتر عیسی صدیق، دکتر [احمد] متین‌دفتری، تیمسار سرلشکر نخجوان، تیمسار سرلشکر مقتدر، مسعود کیهان، دکتر امیرخان امیراعلم، دکتر محمود حسابی، دکتر حسین گل‌گلاب، دکتر صادق رضازاده شفق، دکتر غلامعلی رعدی آذرخشی، بدیع‌الزمان فروزانفر، محمد حجازی (مطیع‌الدوله)، سعید نفیسی، عبدالعظیم قریب، جمال رضوی، ابراهیم پورداود، جلال‌الدین همائی، سیدکاظم عصار (همان، ص ۲۷). پس از آن، فرهنگستان دوم (۱۳۴۹ تا ۱۳۵۸) تأسیس شد. اعضای این فرهنگستان عبارت بودند از دکتر علی‌افضلی‌پور، ذبیح‌بهرورز، دکتر محمود حسابی، دکتر صادق رضازاده شفق، دکتر جمال رضائی، دکتر عیسی صدیق‌اعلم، سپهبد علی کریملو، دکتر صادق کیا (رئیس فرهنگستان)، حسین گل‌گلاب، دکتر یحیی ماهیار نوابی، دکتر فرخ محمدزاده فرحان، دکتر شاپور مشعوف، دکتر محمد مقدم، دکتر مصطفی مقرّبی.

این فرهنگستان به روشی نظام‌مند و مبتنی بر انضباط خاصی به واژه‌سازی می‌پرداخت، اما به دلیل اینکه تفکر حاکم بر آن متمایل به سره‌گرایی بود و عموماً با استفاده از عناصر زبان‌های باستانی معادل‌گزینی می‌کرد، شمار بزرگی از ساخته‌هایش در نظر عموم مردم غریب و نامفهوم جلوه می‌کرد. آنچه از آن فرهنگستان در اختیار ما است حدود ۶۰۰۰ واژه پیشنهادی است، اما تعداد دقیق مصوبات آنها بر ما روشن نیست و صرفاً چند جزوه در حوزه‌های صنعت گاز و آموزش و جهانگردی در دسترس عموم قرار گرفته است. در آن دوره، استادانی چون دکتر محمود حسابی نیز به واژه‌گزینی در برابر الفاظ بیگانه مبادرت کردند و حاصل کار آنها در محافل علمی مورد بحث بود و هنوز برخی از واژه‌های ساخت ایشان در نزد اهل فن به کار می‌رود. پس از

پیروزی انقلاب اسلامی و تعطیلی فرهنگستان دوم، در دوره انقلاب فرهنگی و تعطیلی دانشگاه‌ها، مرکز نشر دانشگاهی زیر نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی تأسیس شد. این مرکز ناشری دولتی بود که به چاپ کتاب‌هایی که استادان دانشگاه در طی دوره تعطیلی دانشگاه‌ها تألیف و ترجمه می‌کردند، می‌پرداخت. کتاب‌های تدوین‌شده در این دوره دست‌مایه کار مرکز نشر دانشگاهی شد. گروه‌های تخصصی متعددی در این مرکز تشکیل شد که هر یک به ترجمه و تألیف کتاب و تدوین مجله در یک حوزه علمی مشغول بودند. ترجمه کتاب‌های مختلف علمی مرکز نشر دانشگاهی را با مشکل نداشتن معادل در برابر الفاظ بیگانه علمی روبه‌رو کرد و مسئولان مرکز نشر به این فکر افتادند که، در گروه‌های علمی خود، جلساتی برای واژه‌گزینی و معادل‌یابی در برابر الفاظ بیگانه تشکیل دهند. ابتدا به تهیه واژگان در زمینه‌های مختلف و انتشار آنها پرداختند؛ سپس حاصل جلسات واژه‌گزینی را به صورت واژه‌نامه‌های تخصصی منتشر کردند. این اولین فعالیت واژه‌گزینی بعد از انقلاب اسلامی بود. «اندیشه تأسیس فرهنگستان [زبان و ادب فارسی] در مرکز نشر دانشگاهی به وجود آمد... که نهایتاً به تصویب اساسنامه و تأسیس آن منتهی گردید» (حداد عادل، ۱۳۹۴، ص ۱۲-۱۳). فرهنگستان زبان و ادب فارسی در سال ۱۳۶۸ تأسیس شد و گروه واژه‌گزینی آن، با رأی هشتمین جلسه شورای فرهنگستان، در هشتم مهرماه ۱۳۷۰ کار خود را آغاز کرد.

گروه واژه‌گزینی فرهنگستان سوم

واژه‌گزینی، از همان ابتدا، در زمره وظایف فرهنگستان قرار داشت و تا اسفند ۱۳۷۳ نیز فعالیت‌هایی مرتبط با واژه‌گزینی در فرهنگستان صورت گرفت، ولی عملاً این گروه از اسفند ۱۳۷۳ کار خود را آغاز کرد. ریاست گروه واژه‌گزینی در جلسه مورخ ۱۳۷۰/۷/۸ برعهده دکتر غلامعلی حداد عادل (رئیس فرهنگستان از ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۳ و از ۱۳۸۷ تاکنون) گذاشته شد.

در فاصله سال‌های ۷۰ تا ۷۳، فرهنگستان اصول و ضوابطی را در ۹ بند برای واژه‌گزینی تصویب کرد. همچنین طرحی به همت مرحوم دکتر حسن حبیبی (رئیس فرهنگستان از ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۴ و از ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۷) به اجرا درآمد و، در آن، مجموعه واژه‌های عمومی برگرفته از ۱۲۰ روزنامه و مجله در طول یک ماه، همراه با بسامد آنها، تهیه شد. این مجموعه همراه با اصول و ضوابط واژه‌گزینی در اختیار گروه واژه‌گزینی قرار گرفت. تعداد چهار پژوهشگر، در ابتدا، برای فعالیت گروه انتخاب شدند که همراه با رئیس وقت گروه کار را آغاز کردند.

تشکیلات گروه

تشکیلات گروه واژه‌گزینی در سال ۱۳۷۳ عبارت بود از شورای واژه‌گزینی (متشکل از تعدادی از اعضای پیوسته فرهنگستان)، رئیس گروه و پژوهشگران گروه. شورای واژه‌گزینی شورایی است که حاصل کار گروه واژه‌گزینی در آنجا مطرح می‌شود و اعضای شورا نظر خود را درباره واژه‌های مطرح شده اعلام می‌کنند و چنانچه دوسوم اعضا به واژه‌ها رأی مثبت بدهند آن واژه به مرحله بعد راه می‌یابد. اعضای شورای واژه‌گزینی در ابتدا عبارت بودند از احمد آرام، دکتر منوچهر امیری، دکتر نصرالله پورجوادی، دکتر حسن حبیبی، دکتر غلامعلی حداد عادل، بهاءالدین خرمشاهی، دکتر محمد خوانساری، دکتر علی رواقی، دکتر بهمن سرکاراتی، احمد سمیعی گیلانی، دکتر علی‌اشرف صادقی، دکتر طاهره صفارزاده، دکتر مصطفی مقریبی، ابوالحسن نجفی. واژه‌ها، از زمان طرح در کارگروه‌های تخصصی، مراحل متعددی را معمولاً در طول یک سال طی می‌کنند. مراحل بعد از شورای واژه‌گزینی تا سال ۱۳۸۴ عبارت بود از اعلام واژه‌ها در خبرنامه فرهنگستان برای کسب نظر عموم و متخصصان، طرح در شورای فرهنگستان و در نهایت انتشار واژه‌ها. از سال ۱۳۸۴، برای سرعت بخشیدن به کار، این روند تغییر کرد و به پیشنهاد فرهنگستان در اساسنامه فرهنگستان تغییراتی صورت گرفت و براساس مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای فرهنگستان

وظیفه تصویب واژه‌ها را به شورای واژه‌گزینی تفویض کرد و مقرر شد واژه‌های مصوب شورای واژه‌گزینی، برای مدت ۳ تا ۵ سال، به همه مراکز دولتی ارسال شود و در وبگاه فرهنگستان نیز اعلام شود و پس از طی مدت تعیین شده، چنانچه اشکالی به واژه‌ها وارد نشده باشد، مصوب فرهنگستان تلقی شود.

تشکیلات گروه واژه‌گزینی به مرور گسترده‌تر شد و علاوه بر رئیس گروه و شورای واژه‌گزینی، گروه دارای یک معاون و یک شورای داخلی و هیئت فنی شد. دکتر رضا منصوری، استاد دانشگاه صنعتی شریف و اصطلاح‌شناس، اولین معاون گروه واژه‌گزینی (از ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۷) بود که به همت او استانداردهای بسیاری در حوزه واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی در گروه ترجمه شد و تحقیقاتی در این حوزه صورت گرفت. همچنین بررسی واژه‌های بیگانه کتاب‌های درسی مدارس در دستور کار قرار گرفت و واژه‌های بیگانه آنها استخراج شد و در اختیار کارگروه‌های تخصصی، که بعداً تشکیل شدند، قرار گرفت. در طی سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۷۹، دو معاون اجرایی در گروه فعالیت داشتند: محمدجواد رجائیان و حسین صدقی‌نیا. سپس معاونت گروه برعهده نسرين پرویزی (معاون گروه از ۱۳۷۹ تاکنون و عضو شورای واژه‌گزینی از ۱۳۸۵) قرار گرفت.

مسئله ساخت واژه و صرف در زبان فارسی از مسائل کلیدی و مهم در حوزه واژه‌گزینی است. گروه واژه‌گزینی در این زمینه همواره از وجود استادان مسلط بر ساخت واژه زبان فارسی، مانند دکتر علی‌اشرف صادقی و مرحوم دکتر بهمن سرکاراتی و استاد احمد سمیعی و مرحوم استاد ابوالحسن نجفی و دیگر اعضای پیوسته، بهره فراوان برده است. افزون بر این، لازم بود که برای آموزش و راهنمایی پژوهشگران از استادی متخصص در این زمینه به صورت تمام‌وقت به عنوان مشاور دعوت به عمل آید. دکتر حسین سامعی اولین مشاور گروه (از ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۰) در این حوزه بود که در سال ۱۳۷۸ به عضویت شورای واژه‌گزینی نیز درآمد. پس از او، این مسئولیت را دکتر علاءالدین طباطبائی برعهده گرفت که تاکنون نیز این همکاری ادامه دارد. او همچنین از سال ۱۳۸۵ به عضویت شورای واژه‌گزینی درآمد و از سال ۱۳۹۰ نیز عضو وابسته

شورای فرهنگستان شد. علاوه بر ایشان، دکتر شهین نعمت‌زاده (عضو شورای واژه‌گزینی از سال ۱۳۷۸) و دکتر سیدمهدی سمائی نیز از مشاوران گروه در زمینه‌های مرتبط‌اند.

فعالیت گروه واژه‌گزینی

این گروه ابتدا به بررسی مجموعه واژه‌هایی پرداخت که از نشریات استخراج شده بود. لازم بود واژه‌های عمومی استخراج شده دسته‌بندی شود تا به تدریج در دستور کار شورای واژه‌گزینی قرار گیرد.

برای بررسی و تعیین قرار گرفتن هر واژه در هر دسته، شورای واژه‌گزینی جلساتی برگزار کرد. در هر جلسه، تعدادی از این واژه‌ها فهرست می‌شد و شورا براساس دسته‌بندی‌های زیر تصمیم می‌گرفت:

- ۱) واژه نیاز به معادل‌گزینی ندارد و فارسی شده تلقی می‌شود؛
- ۲) واژه نیاز به معادل‌گزینی دارد؛
- ۳) واژه نیاز به معادل فارسی دارد، اما لازم است واژه بیگانه مدتی در کنار واژه فارسی به کار رود تا به تدریج جای خود را به واژه فارسی بدهد؛
- ۴) واژه تخصصی است و لازم است با حضور متخصصان بررسی شود.

بر این اساس، دفترکی تهیه شد با عنوان «راهنمای تعیین اولویت در واژه‌گزینی» که، علاوه بر اصول و ضوابط واژه‌گزینی، راهنمای همکاران و استادان در جلسات واژه‌گزینی بود. واژه‌های دسته دوم و سوم در دستور کار شورا قرار گرفت، اما هنوز در مورد دسته چهارم واژه‌ها کاری صورت نگرفته بود. پس از رایزنی‌های لازم، کارگروه‌های واژه‌گزینی تخصصی با همکاری فرهنگستان‌های علوم و علوم پزشکی و بعدها فرهنگستان هنر تشکیل شد. اولین کارگروه‌های تخصصی شامل کارگروه‌های ورزش، حمل‌ونقل ریلی-شاخه مترو، علوم زمین و علوم انسانی بود. غیر از اعضای کارگروه علوم زمین، که افرادی با سابقه طولانی در حوزه واژه‌گزینی بودند، بقیه کارگروه‌ها تجربه این کار را نداشتند. برای برقراری ارتباط با فرهنگستان علوم و

تشکیل جلسات کارگروه علوم زمین، دکتر لطیف کاشیگر، از استادان باسابقه و دانشمند، همکاری‌های صمیمانه‌ای با فرهنگستان داشتند و بی‌حضور ایشان ایجاد همدلی و ارتباط سازنده با متخصصان حوزه‌های تخصصی با مشکلاتی روبه‌رو بود. ایشان و بسیاری از استادانی که بعدها در کارگروه‌های علوم پایه با ما همکاری کردند تجربیات ارزشمندی در واژه‌گزینی داشتند که غالباً مرهون جلسات معادل‌گزینی در گروه‌های تخصصی مرکز نشر دانشگاهی بود.

به این ترتیب، کار واژه‌گزینی تخصصی از سال ۱۳۷۵ آغاز شد و ادامه یافت و هر سال بر تعداد کارگروه‌های تخصصی افزوده شد. اصول و ضوابطی که با توجه به تجربیات فرهنگستان‌های پیشین و نیز تجربیات کشورهای دیگر، پیش از شروع به کار گروه واژه‌گزینی در فرهنگستان، تصویب شده بود، برای به اجرا درآمدن، نیاز به شرح و توصیف داشت. در سال ۱۳۷۴، در جلساتی با حضور رئیس و پژوهشگران گروه (فریبا احمدی کاشانی، نسرین پرویزی، ملیحه تفسیری، جمیله حسن‌زاده، فاطمه طالقانی، مهنوش نشاط مبینی تهرانی، مهردادخت نیک‌پی) و مهندس علی کافی (عضو شورای واژه‌گزینی از سال ۱۳۷۸ تاکنون)، که سابقه فعالیت در واژه‌گزینی در حوزه‌های علوم مهندسی داشت، بحث‌هایی در این مورد صورت گرفت و هریک از پژوهشگران به شرح یک یا دو بند از اصول و ضوابط پرداختند و نتیجه کار را یکی از همکاران یکدست و نهایی کرد و در سال ۱۳۷۶ دفترک/اصول و ضوابط واژه‌گزینی در فرهنگستان زبان و ادب فارسی منتشر شد.

در سال ۱۳۸۴، برای افزایش مشارکت نهادها و انجمن‌ها و مراکز علمی در امر واژه‌گزینی، با حمایت مرحوم دکتر حسن حبیبی، رئیس وقت فرهنگستان و رئیس گروه واژه‌گزینی (از ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۷)، فراخوانی داده شد. همکاری با انجمن‌های علمی با پشتیبانی کمیسیون انجمن‌های علمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و بعد از مدتی، کمیسیون انجمن‌های علمی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی آغاز شد. این روند همکاری با انجمن‌ها و افزودن بر تعداد کارگروه‌های تخصصی ادامه یافت تا امروز

که بیش از هفتاد کارگروه واژه‌گزینی تخصصی با فرهنگستان همکاری دارند؛ نزدیک به چهارصد استاد در رشته‌های گوناگون و از مراکز آموزشی و پژوهشی مختلف کشور عضو این کارگروه‌ها هستند؛ شوراهای هماهنگی متعدد در حوزه‌های علوم پایه، علوم مهندسی، علوم زیستی، حمل‌ونقل، علوم انسانی و هنر برای هماهنگ کردن اصطلاحات مشترک حوزه‌های تخصصی تشکیل شده است؛ شورای واژه‌گزینی اولیه به چهار شورا در هفته افزایش یافته است و شورایی نیز برای بررسی واژه‌های عمومی در مقاطعی در طول سال تشکیل می‌شود. اعضای این شوراها در حال حاضر عبارت‌اند از دکتر ژاله آموزگار، دکتر محمدابراهیم ابوکاظمی، مهندس محمدرضا افضلی، مهندس محمدرضا بهاری، نسرین پرویزی، دکتر علی پورجوادی، دکتر یدالله ثمره، دکتر غلامعلی حداد عادل، بهاء‌الدین خرمشاهی، دکتر محمدتقی راشد‌محصل، دکتر هوشنگ رهنما، دکتر زهره زرنشاس، اسماعیل سعادت، احمد سمیعی (گیلانی)، دکتر علاء‌الدین طباطبائی، دکتر علی‌اشرف صادقی، کامران فانی، دکتر لطیف کاشیگر، مهندس علی کافی، سیامک کاظمی، دکتر ایران کلباسی، هوشنگ مرادی کرمانی، دکتر حسین معصومی همدانی، دکتر رضا منصوری، دکتر محمدعلی موحد، دکتر مهشید میرفخرایی، دکتر ابراهیم نقیب‌زاده مشایخ، دکتر شهین نعمت‌زاده، دکتر سلیم نیساری، دکتر اسماعیل یزدی. اکنون گروه پنج‌نفره واژه‌گزینی سال ۱۳۷۴ به گروهی شصت‌نفره بدل شده است. از مهرماه ۱۳۹۵، به منظور سرعت بخشیدن به روند تصویب واژه‌ها، شورای کوچکی به نام «شورای معین» متشکل از چهار نفر از اعضای شورای واژه‌گزینی تشکیل شده است تا به بررسی و تصویب واژه‌های کارگروه‌ها بپردازد. در مواردی که اختلاف نظر وجود داشته باشد، واژه به شورای بالاتر (یکی از چهار شورای ذکرشده) ارسال خواهد شد. چنانچه فعالیت این شورا از نظر تعداد واژه‌های مصوب و نحوه بررسی مطلوب باشد، این شورا ابقا خواهد شد و به این ترتیب، در صرف وقت و بودجه صرفه‌جویی می‌شود. در طی این سال‌ها، گروه واژه‌گزینی با سازمان ملی استاندارد ایران همکاری نزدیک داشته است تا اصطلاحات و واژه‌های مصوب به دست اهل فن برسد؛ همچنین با

سازمان ثبت اسناد و مالکیت صنعتی و همچنین وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، در اجرای قانون ممنوعیت به‌کارگیری اسامی، عناوین و اصطلاحات بیگانه (مصوب سال ۱۳۷۵ مجلس شورای اسلامی) و نیز برای پاکیزه‌سازی چهره شهر از الفاظ بیگانه، همکاری داشته است؛ با مراکز مختلف اصطلاح‌شناسی در خارج از ایران ارتباط برقرار کرده است. علاوه بر این، دو همایش واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۲ برگزار شده و در آنها مسائل و مشکلات واژه‌گزینی و زبان علم، برنامه‌ریزی زبان، ضرورت واژه‌گزینی، اصطلاح‌شناسی و مکاتب آن، اصطلاح‌شناسی در سایر جوامع و تجربیات آنها، مسائل دستوری مرتبط با واژه‌سازی و مطالبی از این دست مطرح شده و از نظر استادان و صاحب‌نظران استفاده شده است. پژوهشگران گروه در نشست‌های علمی در داخل و خارج از کشور شرکت کرده‌اند؛ همچنین فرهنگستان به عضویت اینفوترم (مرکز اصطلاح‌شناسی بین‌المللی) درآمده است و سعی شده واژه‌گزینی از کاری تجربی و شمی و ذوقی به یک علم بدل شود.

علاوه بر اینها، دو دوره تخصصی واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی، در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۲، نیز برگزار شده است. در این دوره‌ها، افراد علاقه‌مند و افرادی که از نهادهای مختلف معرفی شده بودند شرکت کردند. هر دوره در دو نیم‌سال برگزار شد و، در طی آن، مباحثی که لازم است یک پژوهشگر واژه‌گزین با آنها آشنا باشد و بتواند در جلسات واژه‌گزینی در حضور استادان متخصص آنها را به کار گیرد تا کار واژه‌گزینی هرچه علمی‌تر و اصولی‌تر صورت پذیرد مطرح شد؛ از آن جمله ساخت واژه زبان فارسی، معنی‌شناسی، تاریخ زبان فارسی، پیشینه و نظریه‌های اصطلاح‌شناسی، و آشنایی با زبان لاتینی. در پایان هر دوره، تعدادی از افراد شاخص به همکاری با فرهنگستان دعوت شدند که، در حال حاضر، از پژوهشگران گروه واژه‌گزینی‌اند. این دوره‌های آموزشی آزمون‌نی بود برای آنکه بتوان تدریس رشته واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی را که در دنیای امروز به عنوان یک علم مطرح است محک زد. در سال ۱۳۸۳، بعد از نزدیک به ده سال تجربه در زمینه واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی، دوره کارشناسی ارشد

واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی، به پیشنهاد گروه واژه‌گزینی فرهنگستان، به تصویب شورای گسترش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری رسید؛ اما تأسیس این رشته ده سال به درازا کشید و بالاخره در سال ۱۳۹۳ پژوهشکده مطالعات واژه‌گزینی تأسیس شد و اولین دوره کارشناسی ارشد رشته واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی در کشور در سال تحصیلی ۹۳-۹۴ راه‌اندازی شد و برای دور دوم، یعنی سال تحصیلی ۹۵-۹۶ نیز، از طریق آزمون سراسری، تعدادی دانشجو پذیرفته شد.

در سال ۱۳۸۴، بعد از بیش از یک دهه فعالیت در امر واژه‌گزینی، تصمیم گرفته شد، براساس تجربیاتی که کسب شده و به دنبال بحث‌ها و پرسش‌هایی که در حین کار واژه‌گزینی در کارگروه‌های تخصصی و شوراهای هماهنگی و شوراهای واژه‌گزینی مطرح شده بود، در اصول و ضوابط اولیه بازنگری شود. در این دوره، مرحوم دکتر حسن حبیبی، رئیس فرهنگستان و رئیس گروه واژه‌گزینی، برای آنکه کار بدون فوت وقت و به نحو احسن انجام شود، مهمان‌سرایی تدارک دیدند و پنج نفر از دست‌اندرکاران واژه‌گزینی (نسرین پرویزی، دکتر سیدمهدی سمائی، دکتر علاءالدین طباطبائی، مهندس علی کافی و دکتر شهین نعمت‌زاده)، به اتفاق ایشان، در آنجا کاری شبانه‌روزی را به پایان رساندند. پس از سه روز، نتایج جلسات در اختیار دو تن از همکاران (دکتر علاءالدین طباطبائی و مهندس علی کافی) قرار گرفت تا آنها را یک‌دست کنند. نتیجه کار به صورت پیش‌نویسی آماده شد و در اختیار اعضای شورای فرهنگستان و استادان کارگروه‌های واژه‌گزینی و نیز پژوهشگران گروه قرار گرفت. نظر همه اخذ شد و هم‌اندیشی یک‌روزه‌ای برای گفت‌وگوی مستقیم با صاحب‌نظران و نهایی کردن آن، در سال ۱۳۸۶، برگزار شد. پس از آن، اصلاحات لازم صورت گرفت و اصول و ضوابط تجدیدنظرشده همراه با شرح و توضیحات تدوین شد، که همچنان راهنمای پژوهشگران و استادان واژه‌گزینی است.

در طول این سال‌ها، مراودات فرهنگستان با کشورهای فارسی‌زبان منطقه و بیش‌ازهمه با تاجیکستان برقرار بوده است. از سال‌ها پیش، پژوهشگرانی از تاجیکستان به گروه

واژه‌گزینی می‌آمدند و، در کنار پژوهشگران گروه، با روش کار آشنا می‌شدند. کم‌کم این روابط قاعده‌مند شد و، در طی چند سفر به تاجیکستان، تفاهم‌نامه‌هایی به امضا رسید. برای داشتن زبان علمی واحد و قابل درک برای همه فارسی‌زبانان منطقه، که سبب تقویت زبان فارسی خواهد شد و بر استحکام روابط میان کشورهای فارسی‌زبان منطقه خواهد افزود، اقداماتی صورت گرفته است؛ از جمله، مجموعه‌هایی از واژه‌های مصوب فرهنگستان، به همت پژوهشگاه فرهنگ فارسی-تاجیکی سفارت جمهوری اسلامی ایران، در مجلداتی حاوی واژه‌های مصوب فرهنگستان به خط فارسی و خط سریلیک، معادل تاجیکی، معادل انگلیسی و معادل روسی در دست چاپ است، که قدمی مثبت در جهت همکاری علمی میان دو کشور و مرکز اصطلاحات تاجیکستان و فرهنگستان زبان و ادب فارسی است.

گروه واژه‌گزینی، برای انتشار حاصل کار خود، واحدی با عنوان «تدوین فرهنگ» دارد، که در آن تمامی واژه‌هایی که قرار است در هر سال در فرهنگ واژه‌های مصوب درج شود بازبینی و ویرایش محتوایی و زبانی و آماده چاپ می‌شود و ناهماهنگی‌هایی که ممکن است در طول سال‌ها فعالیت به وجود آمده باشد، رفع می‌شود. این واحد زیر نظر مهدی حریری اداره می‌شود که با دقت نظر علمی خود کار ویرایش را نیز بر عهده دارند. در حال حاضر، گروه واژه‌گزینی سیزده جلد فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان حاوی حدود پنجاه‌هزار واژه منتشر کرده است. از این سیزده جلد، واژه‌نامه‌هایی تخصصی با عنوان «هزارواژه» استخراج شده و تاکنون هجده «هزارواژه» در زمینه‌های مختلف علوم پایه، علوم زیستی، علوم مهندسی، علوم زمین، نظامی، حمل و نقل، هنر، و علوم انسانی منتشر شده است. مجموعه‌واژه‌های ورزش نیز در مجلدی جداگانه به چاپ رسیده و روند چاپ این گونه فرهنگ‌ها و هزارواژه‌ها ادامه دارد. بعد از بیست سال تجربه، جا داشت که گروه واژه‌گزینی ویژه‌نامه‌ای نیز داشته باشد تا بتواند حاصل سال‌ها تجربه خود را در قالب مقالات علمی در حوزه واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی منتشر کند و، از این طریق نیز به جامعه و مجامع علمی راه یابد. در این مجله، برای برقرار کردن ارتباط نزدیک‌تر با استادان و صاحب‌نظران تاجیک و

افغانستانی، بخشی جداگانه به مقالات ایشان اختصاص داده شده است و، برای آشنایی فارسی‌زبانان با نحوه بیان مطالب و اصطلاحات آنها، مقالات ایشان با ویرایش بسیار اندک و با آوردن معادل فارسی الفاظ به کاررفته، برای درک بهتر مطالب، به خوانندگان عرضه شده است.

این نخستین شماره ویژه‌نامه مطالعات واژه‌گزینی است. این مجله یکی از ویژه‌نامه‌های نامه فرهنگستان است و، از این پس، سالی یک شماره منتشر خواهد شد. در این مجله، سعی می‌شود مقاله‌های نظری و کاربردی، نقد و بررسی کتاب، اخبار همایش‌ها و داده‌های مربوط به واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی گردآوری و به علاقه‌مندان عرضه شود. تلاش شده است، در حد امکان، مطالبی در آن گنجانده شود که بتواند تا حدودی واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی را به مخاطبان بشناساند. امید داریم، با دریافت مقالات پربار و علمی استادان و علاقه‌مندان به واژه‌گزینی، مجله جای خود را باز کند و بتواند پاسخگوی نیازهای دوستداران این حوزه نوپا باشد.

نسرین پرویزی

منابع

- روستایی، محسن (۱۳۸۵)، تاریخ نخستین فرهنگستان ایران به روایت اسناد، همراه با واژه‌های مصوب و گمشده فرهنگستان (۱۳۱۴-۱۳۲۰ ش)، تهران: نشر نی.
- حداد عادل، غلامعلی (۱۳۹۴)، «بیست و پنج سالگی فرهنگستان»، نامه فرهنگستان، دوره چهاردهم، ش ۴ (مسلسل ۵۶)، تابستان ۱۳۹۴، ص ۲-۱۳.